

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 4. 2020. Issue 2.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies



Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem **782**.

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 4. 2020. Issue 2. Podgorica, December 2020.

Publishing this issue of MJSS was supported by the Ministry of Science of
Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 200 copies



Volume 4. 2020. Issue 2. Podgorica, December 2020.

CONTENTS:

THE OLDEST STATES FORMATION ON THE TERRITORY OF MONTENEGRO
Zivko ANDRIJASEVIC p. 115

CARTOGRAPHY IN HISTORY – HISTORY IN CARTOGRAPHY
Goran BAROVIC, Nenad PEROSEVIC p. 139

CELEBRATION OF 400 YEARS FROM THE ESTABLISHMENT OF
CETINJE PRINTING HOUSE IN 1893
Jovan MUHADINOVIC p. 151

GEOPOLITICS AND MIDDLE EAST: THE WORLD IN CHAOS
Mira SOROVIC p. 163

REVIEWS:

BATTLE OF WARSAW 1920.
Mateusz MORAWIECKI p. 181

COMPLETE SYNTHESIS OF THE CULTURAL HERITAGE OF MONTENEGRO
– Presentation of the book: Cultural Heritage of Montenegro
Nenad PEROSEVIC p. 187

TO KILL A SULTAN – Presentation of the book: To Kill a Sultan – A
Transnational History of the Attempt on Abdülhamid II
Amer MASLO p. 191

ANTI-CONTRIBUTION TO MONTENEGRIN SCIENCE – Presentation of
the book: Montenegrin Language and Nationalism
Novica VUJOVIC p. 199

MONUMENT IN TIME – Presentation of the book: Portents of Freedom –
monuments of People's Liberation War in the Pljevlja region
Amel DURUTLIC p. 211

IN MEMORIAM – Professor MIOMIR DAŠIĆ, PhD (1930–2020)
Marijan PREMOVIC p. 215

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS p. 221

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 200 primjeraka



Volume 4. 2020. Issue 2. Podgorica, Decembar 2020.

SADRŽAJ:

FORMIRANJE NAJSTARIJIH DRŽAVA NA PROSTORU CRNE GORE
Živko ANDRIJAŠEVIĆ str. 115.

KARTOGRAFIJA U ISTORIJI – ISTORIJA U KARTOGRAFIJI
Goran BAROVIĆ, Nenad PEROŠEVIĆ str. 139.

PROSLAVA 400 GODINA ŠTAMPARIJE NA CETINJU 1893. GODINE
Jovan MUHADINović str. 151.

GEOPOLITIKA I BLISKI ISTOK: SVIJET U HAOSU
Mira ŠORović str. 163.

PRIKAZI I OSVRTI:

VARŠAVSKA BITKA 1920.
Mateusz MORAWIECKI str. 181.

CJELOVITA SINTEZA KULTURNOG NASLJEĐA CRNE GORE
– Prikaz knjige: Kulturno nasljeđe Crne Gore
Nenad PEROŠEVIĆ str. 187.

UBITI SULTANA – Prikaz knjige: To Kill a Sultan – A Transnational History
of the Attempt on Abdülhamid II
Amer MASLO str. 191.

CRNOGORSKOJ NAUCI ANTIDOPRINOS – Prikaz knjige: Crnogorski
jezik i nacionalizam
Novica VUJOVIĆ str. 199.

SPOMENIK VREMENU – Prikaz knjige: Znamenja slobode – spomenici
NOR-a u pljevaljskom kraju
Amel DURUTLIĆ str. 211.

IN MEMORIAM – PROF. DR MIOMIR DAŠIĆ (1930–2020)
Marijan PREMOVIĆ str. 215.

UPUTSTVA ZA AUTORE str. 223.

Review

KARTOGRAFIJA U ISTORIJI – ISTORIJA U KARTOGRAFIJI

Goran BAROVIĆ¹Filozofski fakultet, Danila Bojovića, bb. Nikšić, Crna Gora
barovicg@ucg.ac.meNenad PEROSEVIĆ²Filozofski fakultet, Danila Bojovića, bb. Nikšić, Crna Gora
nenadpnk@gmail.com**ABSTRACT:**

Cartography as a science discipline is related to a great number of sciences. Practically, there is no scientific field with which cartography can not be tied, i.e. that this scientific discipline can not present the results of through a kind of cartographic presentation. One of the sciences with which cartography has an extremely high degree of connectivity is history. Analyzing the development of society, from the moment when it is thought that man had become a conscious being, we can ask the question whether the letter or the map came first i.e. whether the man first started to write or to cartographically express himself. The historical development of cartography had two key moments, the first being the invention of the printing press, and the second one was connecting cartography with computers. The next

¹ GORAN BAROVIĆ Born on 15.07.1964. in Niksic where he finished elementary and high school. He graduated from the Faculty of Teacher Education in Nikšić, Department of History and Geography, got his master's degree at the Faculty of Geography, University of Belgrade, majoring in cartography, and at the Department of Geography, the University of Novi Sad, he defended his doctoral dissertation and obtained a scientific degree of Doctor of Geographical Sciences. Vice Dean of the Faculty of Philosophy in Niksic in the period 2012-2014, the Dean of the Faculty of Philosophy in Niksic in the period 2014-2020.

² NENAD PEROŠEVIĆ: born in Niksic on the 1st of August 1973 where he finished elementary and high school. He graduated from the Faculty of Philosophy in Niksic in 1999 at the study program of History and Geography. From 2000 to 2003 he worked at the Historical Institute in Podgorica. Since 2003 he has been working on Faculty of Philosophy in Niksic. In 2011, the title of assistant professor was elected to the rank of associate professor professor was elected in 2016. Since 2015 he has been the Vice Dean for Development and Finance.

level of connectivity is reflected in the structure of the basic method used in cartography, a cartographic method which, in addition to the spatial and substantive, has a time dimension of the examination of scientific categories. This is a very important element in cartographic presentation that has a very wide application. Cartography has a wide range of methods and cartographic expressive means, which provides great opportunities for almost all types of displays of numerous historical trends.

KEY WORDS:

Cartography; History; Cartographic method; Spatial, temporal and substantive definition.

SAŽETAK:

Kartografija kao naučna disciplina vezana je sa velikim brojem nauka. Praktično da nema naučne oblasti sa kojom se kartografija ne može vezati, tj. da ta naučna disciplina ne može kroz neku vrstu kartografskog prikaza prezentirati rezultate svojih istraživanja. Jedna od nauka sa kojom kartografija ima izuzetno visok stepen povezanosti je istorija. Analizirajući razvoj društva, od momenta kad se smatra da je čovjek postao svjesno biće, možemo postaviti pitanje, da li je prvo postalo pismo, ili je prvo nastala karta, tj. da li je čovjek prvo počeo da piše, ili da se kartografski izražava. Istorijski razvoj kartografije je imao dva ključna momenta, prvi je pronalazak štamparske mašine, a drugi povezivanje kartografije sa informatikom. Sljedeći nivo povezanosti se ogleda u strukturi osnovnog metoda koji se koristi u kartografiji, tzv. kartografskog metoda koji pored prostornog, suštinskog ima i vremensku dimenziju sagledavanja naučnih kategorija. Ovo je veoma važan elemenat u kartografskom predstavljanju koji ima vrlo široku primjenu. Kartografija ima širok spektar metoda i kartografskih izražajnih sredstava, što pruža velike mogućnosti za skoro sve vrste prikaza brojnih istorijskih teka.

KLJUČNE RIJEČI:

Kartografija; Istorija; Kartografski metod; Prostorno, vremensko i suštinsko definisanje.

UVOD:

Povezanost kartografije i istorije ima vrlo dugu tradiciju. Sagledavajući dosadašnje rezultate istorijskih istraživanja, kao i dostupne tragove očigledno je da kartografski prikaz ima veoma dugu tradiciju. Poznata je činjenica da je čovjek postajući svjesno biće otpočeo i neku vrstu prikaza prostora u kojem je živio. Naravno da se većina tragova nije mogla sačuvati, ali ipak postoje ostaci koji svjedoče o nekoj vrsti predstavljanja prostora koji su se zadržali na zidovima pećina. Prikazivani su događaji ili prizori iz svakodnevnog života. Naredni korak u kartografskom prikazu predstavlja pronalazak papirusa, ali i prikaz prostornih odnosa na glinenim pločicama. Iz ove grupe je sačuvano više tragova i jasno se ogleda napredak u kartografskom prikazu, ali je to, naravno, daleko od pravih i preciznih prikaza. Istorijski pregled razvoja kartografije ima dugu tradiciju. Razvoj kartografije je usko vezan sa razvojem društva i njegovim potrebama.

Istorija kartografije se može identifikovati sa istorijom društva, tj. imaju iste periode razvoja.

- kartografija primitivnih naroda,
- antička kartografija,
- srednjovjekovna kartografija,
- kartografija novog vijeka i
- savremena kartografija.

Kartografija kod primitivnih naroda ne vidi kartu onakvu kakvu je mi danas vidimo, već je tada prikazivala prizore iz svakodnevnog života. To su u stvari crteži koje su primitivni narodi koristili da bi ukazivali na nake svoje životne potrebe, lov, ribolov, osvajačke pohode i dr. i vjerovatno je bilo lakše pomoću crteža prikazati ono što se htjelo objasniti ili na neki drugi način prezentovati. Pomenuti crteži su nastajali u pepelu, pijesku, zemlji, kori drveta, zidu pećine, a kao pribor služio im je oštar kamen, drvo, prst, ugarak drveta i sl. Iako je bilo na primitivnom nivou, ipak se na ovim zapisima mogu prepoznati upotrebe prvih uslovnih znaka za predstavljanje elemenata iz prostora.

Antička kartografija predstavlja fazu udaranja temelja naučnoj kartografiji. Prve pokušaje razvoja kartografskih prikaza nalazimo u Mesopotamiji, Starom Egiptu, Grčkoj, Rimu, a za osnivača naučne kartografija smatra se Aristotel (384–322). Pored njega veliki doprinos su dali i Eratosten Kirenski, Hiparh, Krates iz Malosa, Ptolomej, Ciceron, Seneka, Plinije i dr. Procvatu kartografije u ovom periodu doprinijela su velika osvajanja antičkih država i povećanje trgovine sa novoosvojenim teritorijama. Ozbiljan napredak je ostvaren povezivanjem matematičke geografije sa kartografijom, uključivanje projekcija u kartografski prikaz, što je značajno povećalo kvalitet i preciznost karata. U ovom periodu je izdato više knjiga i radova koji su tretirali kartografske teme i dale su osnovu za dalji razvoj nauke. Veliki nedostatak predstavlja to što su tadašnje karte rađene na materijalima čije je postojanje bilo kratko, zbog čega ih je malo sačuvano.

Srednjovjekovna kartografija ima svoje dvije faze. U ranom srednjem vijeku dolazi do stagnacije razvoja kartografije, do nivoa da se ne koriste ni do tada ostvarena dostignuća. Ovaj period je poznat po snažnom uticaju crkve na evropskom kontinentu i seljenju nauke na Daleki istok, gdje je osim što su sačuvali antička dostignuća, značajno unaprijeđena. U kasnom srednjem vijeku dolazi do ponovnog razvoja kartografije nastankom portolanskih – kompasnih karata. Sadržaj na kartama je bio prilagođen za korišćenje u pomorstvu sa relativno prostim ostalim sadržajem. Ove se karte rade na štavljenoj koži, a predstavljale su prostore interesantne za autora ili eventualnog naručioca. U ovom periodu primat drže katalonski i italijanski portolani. Portolanske karte su napravile veliki pomak u pomorskoj kartografiji jer su pomorci na njima imali pravilno ucrtane pravce plovidbe (J. Harley, 375). U ovom periodu se javlja i određen broj karata svijeta. Značajan napredak u ovom periodu ostvaren je prelaskom sa ručnog na mehanički način štampanja karata, čime im je cijena smanjena, a produkcija povećana. Istraživanja istoričara kartografije govore o značajnom povećanju broja karata koje su bile u opticaju u ovom periodu. Upoređivanje procijenjenog broja karata sa brojem stanovnika Evrope u ovom periodu govori da je 1.500 godine postojala jedna karta na 1.400 stanovnika a da je do 1.600 godine jedna karta bila na svega 7,3 stanovnika. U ovu procjenu je uzet jug i istok Evrope, sa Skandinavijom i Rusijom do Urala. Međutim, ako ovo upoređenje svedemo na centralnu Evropu i Sredozemlje, gdje je i nastalo (a vjerovatno i ostalo) više od 90% karata, poređenje je još konkretnije: jedna karta je bila na oko 720 stanovnika 1.500 godine, a na svaka četiri stanovnika 1.600 godine (D. Woodward, 621).

Kartografija novog vijeka – U periodu XVI–XVIII vijeka kartografija doživljava svoj novi procvat. Napredak je ostvaren u broju izdatih karata, površini koja je predstavljena, posebno uključujući novootkrivene prostore, načinu konstruisanja i njihovom formiranju. Obavezan dio sadržaja karata postao je dio matematičke osnove, odnosno kartografska mreža u određenoj projekciji, kao i razmjernik u definisanim jedinicama ali i skala odstupanja magnetne igle. U XVI vijeku kartografija je najrazvijenija u Italiji, Španiji, Portugaliji i Holandiji, dok se nešto kasnije, ali veoma snažno razvija i u Engleskoj. U prvoj polovini XVI v. primat su držali italijanski kartografi, među kojima se ističu: Jakopo Gastaldi (1500–1565), Antoan di Perak Lafreri (1512–1577), i najveći Marko Vincenzo Koroneli (165–1718). U drugoj polovini XVI v. primat preuzima Holandija, tj. njeni kartografi Avram Ortelijus (1527–1598) i Gerhard Merkator (1512–1594). Pored brojnih zasluga za razvoj kartografije, Maerkatoru se pripisuje i zasluga da je uveo termin atlas, koji se odnosio na zbirke karata koje su i tada objavljivane.

U XVII v. Holandija zadržava prvo mjesto u razvoju kartografije, premještajući centar razvoja iz Anversa u Amsterdam. Ovaj period je prepoznatljiv po izdavanju brojnih atlasa, izdavačkih kuća: „Blau”, „Fišer”, „De Vit” i dr.

Francusku kartografiju karakterišu druge osobine od holandske. Više se pažnje posvećuje kvalitetu sadržaja koji se kartira od kvantiteta, tj. broja izdatih karata. U ovom periodu se ističu rezultati rada Oronsa Finea (1494–1555) koji se bavio snimanjem i izradom instrumenata, Nikole Sansona (1600–1667) za koga se smatra da je najveći kartograf Francuske XVII v., zatim Žan Dominik Kasini (1625–1712) koji bio direktor Pariske opservatorije. Svoj uspon doživljava početkom XVIII vijeka kada njeni kartografi zauzimaju prvo mjesto u naučnoj kartografiji. Engleska kartografska škola se naslanja na holandsku, ali su karte estetski siromašnije, a pretrpane sadržajem.

Ostale kartografske škole tog perioda više su bile zainteresovane za trgovinu kartama i ostvarivanje dobiti, ali i za rješavanje nekih domaćih kartografskih problema. U ovom periodu, razvoj kartografske nauke bio je mnogo brži od razvoja kartografske tehnike. I dalje se štampa vrši graviranjem na bakarnim pločama, što je bio veoma dug, skup i spor način rada (Peterca, 636).

U XIX vijeku veliki broj država smostalno razvija svoje kartografske potencijale, vršeći premjere svojih teritorija, izdavajući različite pojedinačne karte i

atlase. Tek se poslije I, a naročito poslije II svjetskog rata došlo do spoznaje da su pojedina samostalna rješenja, unutar država, mala i nedovoljna za iskorišćavanje velikog broja društvenih i vojnih potencijala. U ovom periodu kartografija izlazi iz državnih granica i dobija međunarodni karakter. Ovo dovodi do formiranja jedinstvenog sistema, koji zahtijeva jedinstvenu geodetsku osnovu, jedinstven sadržaj i jedinstvene norme. U ovom periodu dolazi do formiranja prvih međunarodnih institucija koje vrše koordinaciju i usaglašavanje parametara pojedinačnih državnih kartografskih institucija.

Savremena kartografija – Period druge polovine XX vijeka predstavlja snažan uspon kartografske nauke, a posebno kartografske tehnike. Dolazi do ubrzanja u produkciji karata, uvodi se veliki broj instrumenata koji skraćuju vrijeme izrade, ali i povećavaju njenu tačnost. Posebna ekspanzija ostvorena je uvođenjem informatike u kartografiju i nastankom digitalne kartografije (Peterca, 636).

Kartografski metod u prezentaciji istorijskih tema

Osnovni metod rada u kartografiji, odnosno put kojim se dolazi do saznanja ima definisane procese kojim se dolazi do saznanja realne stvarnosti.

Kartiranje tj. izdvajanje dijela geoprostora iz kompleksa realne stvarnosti predstavlja izradu karte. U tom procesu bitno je prikupiti što veći broj podataka o kartiranom prostoru radi formiranja ogovarajuće baze podataka. Ovaj postupak je obavezan, s obzirom na to da nije moguće sagledati, a samim tim ni kartirati cjelokupnu stvarnost. Kod istorijskih karata ovaj dio je vezan za kartiranje izabranog sadržaja koji se tokom vremena mijenjao. U zavisnosti od potreba, iz prostora su birani sadržaji koji su bili važni naručiocu karte, a najčešće su rađene za potrebe vojnih pohoda, trgovine, eksploatacije bogatstva, i sl.

Proces dobijanja podataka o realnoj stvarnosti, tj. u ovom slučaju korišćenje karte drugi je dio saznanja u kartografskom metodu. Važana osobina ovog dijela saznavanja objektivne stvarnosti, odnosno kartografskog metoda je u tome što omogućava saznavanje većeg obima realne stvarnosti od informacija koje su interpretirane primarnim kartiranjem. Ovaj dio se prevashodno odnosi na sagledavanje prostornih odnosa kartiranog sadržaja. Iz karte se mogu dobiti i informacije

koje nijesu prikupljane tokom rada na njenom sastavljanju.

Kartografski metod omogućuje sagledavanje sljedećih naučnih kategorija:

- Prostorno definisanje,
- Vremensko definisanje i
- Suštinsko definisanje.

Prostorno definisanje omogućava da se izvrši pozicioniranje elemenata geoprostora u odnosu na prihvaćeni prostorni sistem. Važno je precizno na kartu prenijeti pravilan raspored pojava i objekata koji su predmet kartiranja. Ovo je ujedno i najvažnije svojstvo karte, iz čega se može i definisati kao prostorni izraz pojava i objekata na karti. Značajno povećanje kvaliteta pozicioniranja sadržaja iz prostora postignuto je primjenom koordinatne mreže koja je konstruisana na osnovu matematičkih zakona. Drugi važan element prostornog definisanja jeste uzajamna lokalizacija koja pruža mogućnost utvrđivanja uzajamnih uzročno-posljedničnih veza i dobijanja novih informacija iz kartiranog sadržaja.

Vremensko definisanje katiranih elemenata iz prostora iskazuje se na dva načina: određivanjem fiksne vremenske odredbe za kartirani sadržaj i lokalizacijom istorijskih pojava za definisani vremenski period. Definisanje fiksne vremenske odrednice podrazumijeva izradu karte koja prikazuje stanje elemenata geoprostora u nekom trenutku. Ovakvih istorijskih karata nema puno. Rađene su da prikažu trenutno stanje rasporeda elemenata u prostoru, često sa isticanjem važnih atributa na koje je iz nekih razloga trebalo skrenuti pažnju. Brojni su prikazi sa ovako definisanom odrednicom. Npr. u Istorijско-geografskom atlasu Jefta Milovića imamo brojne prikaze primorskih gradova Ulcinja, Bara, Kotora, Herceg Novog (str. 23, 24, 27, 31...). Ovakvi prikazi su veoma dobar izvor, u ovom slučaju, za praćenje razvoja gradova tokom istorije. Analiza takvih prikaza omogućava nam da pratimo postupnost u rastu i razvoju grada u različitim vremenskim periodima, odnosno uticaj društvenih odnosa na njihovo postojanje. Drugi način, lokalizacija istorijskih pojava za definisani vremenski period omogućava nam da prikažemo prostorne odnose za definisani vremenski period. Ovdje spadaju istorijske karte koje prikazuju, npr. prostiranje neke državne teritorije za vrijeme neke dinastije,

geografskih otkrića i sl. Ovakve karte se definišu kao istorijski pregledi razvoja kartirane pojave iz koje se kasnijom analizom mogu izvlačiti zaključci o njenom uticaju na prikazani prostor.

Suštinsko definisanje predstavlja kvalitativno i kvantitativno određivanje pojedinačnih i grupnih svojstava za tretirane elemente. Prikazivanje kvalitativnih karakteristika može se pratiti kroz predstavljanje suštine razvojnosti pojave, jedinstva raznovrsnosti i jedinstva suprotnosti. Za prikazivanje kvantitativnih karakteristika na karti mogu se iskoristiti brojni pokazatelji i simboli. Tokom dugog perioda razvoja kartografije, a u okviru nje i kartografskih izražajnih sredstava, obezbijeđen je širok dijapazon znakova, koji se mogu iskoristiti za prikazivanje raznih vrsta sadržaja. U oba slučaja legendom se mogu istaći suštinska svojstva kartiranog prostora.

Metodi kartografskog prikaza sadržaja

Od brojnih metoda kartografskog prikaza, za izradu istorijskih karata korišćeni su neki. Metod kvalitativnog rejoniranja korišćen je za izradu političkih karata, odnosno karata koje su prikazivale rasprostiranje država. Ovaj metod bio je pogodan za isticanje administrativnih cjelina koje su u dugom vremenskom intervalu bile osnovni zadatak karata. Ovaj metod je pogodan za prikazivanje istorijskih tema, jer u kombinaciji sa odgovarajućim izražajnim sredstvima veoma realno prikazuje istorijske teme. Metod linija kretanja takođe predstavlja često korišćeni način prikazivanja sadržaja na istorijskim kartama. Linije kretanja mogu biti tačne i šematske. Tačne prikazuju stvaran put pomjeranja pojava i objekata na kartiranoj teritoriji, dok se šematske na kartama iscrtavaju pravim linijama, spajajući početnu i završnu tačku. Metod znakova je najčešće korišćeni metod kod prikazivanja sadržaja na istorijskim kartama. Ovom metodom se mogu prikazati i kvalitativne i kvantitativne karakteristike. Oblikom, unutrašnjim obilježjima i bojom prikazuju se kvalitativne, a dimenzijama znaka kvantitativne karakteristike. Ovaj metod je imao široku primjenu jer je sve do uspostavljanja razmjernih topografskih znakova korišten za prikazivanje kompletnog sadržaja karte. U veoma dugom vremenskom periodu sadržaj na kartama je prikazivan simboličnim znacima jer je njihovo prepoznavanje bilo lakše. Svaki pojedinačno daje mogućnost da bude iskorišćen za neki vid kartografske prezentacije sadržaja koji je vezan za istoriju. Ostali metodi,

koji se koriste za prikaz sadržaja na savremenim kartama najčešće nemaju primjenu na kartama koje prikazuju istorijske sadržaje (kartodijagrama, kartograma, vektora, izolinija, tačaka) (Kartografija, 106–119).

Kartografska izražajna sredstava

Karta u stvari nastaje izborom, upotrebom odgovarajućih kartografskih izražajnih sredstava. Ovo predstavlja upotrebu grafičkog jezika kojim se odabrani sadržaj prezentira na odgovarajući način, ili drugim rečima, sadržaj iz prostora se predstavlja u grafičkoj formi. Izborom izražajnih sredstava omogućava se primjena odgovarajućeg metoda kartografisanja kako bi se sadržaj prezentovao na najbolji način.

Brojna su kartografska izražajna sredstva pomoću kojih se prezentuje sadržaj. Granične linije su jedna od osnovnih i nastarijih izražajnih sredstava. Iz samog imena proizilazi da predstavljaju mjesta koja razdvajaju po određenim osobnostima različite prostore. U dugom periodu istorije kartografski prikaz je upravo i rađen kao potreba da se prikažu granice teritorija u kojima su se prostirale zajednice čiji je prikaz rađen. Boja kao kartografsko izražajno sredstvo se, posmatrajući dugu istoriju kartografskog prikaza, relativno skoro javlja. Od njenog uključivanja u kartografski prikaz bila je veoma koristan i zahvalan način prikazivanja sadržaja. Dva su načina na koji se boja može iskoristiti za prikaz sadržaja iz prostora. Prvi je izbor različitih vrsta boja koje daju velike mogućnosti prikaza kvalitativnih osobnosti prostora, a drugi je intenzitet boje koje mogu istaći kvantitativne karakteristike prikazivane teme. Prosti geometrijski znaci imaju dugu tradiciju prikazivanja sadržaja na kartama. Nekad, a i sad se iz ove grupe koriste: krug, kvadrat, pravougaonik, trougao, trapez i razne kombinacije pravih i krivih linija. Velike mogućnosti korišćenja ovog izražajnog sredstva ogledaju se u njihovoj upotrebi na dva načina. Jedan je sugerisanje korisniku karte kroz veličinu znaka koji se koristi o značaju objekta koji se prikazuje. Drugi je mogućnost dodavanja boja znaku koji se koristi, što značajno proširuje mogućnosti prikaza. Simbolični znaci su vrlo često izražajno sredstvo koje se koristi za prikaz sadržaja na istorijskim kartama. Kao vrlo često korišćeno sredstvo prikaza, simbolični znaci imaju nekoliko vrsta iskaza. Slikoviti simboli su minijturni crteži koji prikazuju umanjenju sliku objekta. Ovakvim

načinom prikaza često se isticao neki važan objekat, pa je prikazivan slikovnim, vanrazmjernim znakom. On ima nedostatak pošto je prikazom pojedinih, istaknutih objekata često zaklanjao druge objekte, koji su prikazivani umanjeno ili uopšte nijesu prikazivani. Ovakav način prikaza od dva zahtjeva koja znaci moraju ispuniti ispunjava samo jedan, očiglednost, dok je metričnost mala ili je nema. Neposredno objašnjenje kao izražajno sredstvo se nekada koristilo u većem obimu nego danas, a odnosi se na unos tekstualnih objašnjenja ili brojnih oznaka. U počecima kartografskog prikaza neposredno objašnjenje je korišćeno vrlo često, dok se u novovjekovnoj kartografiji ono ne koristi ili se koristi u varijantama kada ne postoji nikakav drugi način da se iskaže sadržaj iz prostora. Ovaj vid izražavanja se smatra kao najstariji i najprimitivniji način izražavanja na karti, a istovremeno ne ispunjava uslov očiglednosti. Ovo izražajno sredstvo ima opravdanje jedino kod prikazivanja kvantitativnih karakteristika pojave primjenom brojeva na određenim mjestima jer, za razliku od teksta, brojevi posjeduju internacionalnost i ekonomični su na karti. Primjer uspjele primjene brojeva jesu dubine na pomorskim kartama. Brojčano-slovne oznake se nalaze na istorijskim kartama, unoseći se na teritoriju koja je predmet kartiranja. Unose se preko cijele površine, ako obilježavaju širi prostor, ali i i za kartografisanje usamljenih objekata. Površina kao izražajno sredstvo se na kartama prikazuje na dva načina: razmjerno i vanrazmjerno. U prvoj varijanti posjeduje metričnost, a u drugoj služi samo radi upoređenja.

- - - -

Iz izloženog je očigledna povezanost ove dvije nauke. Kartografija u istoriji traži sadržaje za dalje unapređenje svojih metoda, izražajnih sredstava i tehnika prikaza na opštim i tematskim kartama, a historiografija u kartografiji najbolji način prezentovanja svojih naučnih istraživanja i novih zaključaka.

REFERENCES:

M. Burić, G. Barović, *Osnove kartografije*, Filozofski fakultet, Nikšić, 2005.

J. B. Harley, David, Woodward, eds. *Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean*, The History of Cartography. 1. Chicago and London, University of Chicago Press, 1987.

David, Woodward, ed, *Cartography in the European Renaissance*, The History of Cartography. 3. Chicago and London: University of Chicago Press. Robert Karrow Centers of Map Publishing in Europe, 1987, 1472–1600.

D. Dragojlović, *Ime Zeta – Zenta u svjetlosti balkanskih jezičkih relikata*, Istorijski zapisi, 3–4, 1970.

M. Lješević, *Kartografski metod u sistemu naučnih metoda i njegovo mesto u geografiji*, Globus, br. 13, 1981, str. 52–60.

M. Peterca i ostali, *Kartografija*, VGI, Beograd, 1974.

Lj. Sretenović, *Kartografski metod u istraživanju geoprostora*, Zbornik radova Jugoslovenski geoprostor, Beograd, 1989, 57–59.